

- 17 medrese
- 15 han
- 7 darülhadis
- 4 darülkûra
- 3 imaret
- 6 darüşşifa
- 2 kale ve yüzlerce çeşme

den çoğu hasara uğramış; bir kısmı da tamamen ortadan kaybolmuştur⁸. Son yıllarda bu tarihi değeri yüksek yapıların yarı yarıya yok olmasının yanında; kentin tahta ve tuğla evlerinin arasında kurşunî beton bloklar yükselmiş ve bunlar Bursa'nın güzel ve uyumlu görünümünü bozmuştur⁹

Tarihî yönünün yanında, doğal güzelliklere de zengin olan kentin turizm açısından da önemi büyüktür.

- Sıcak su kaynaklarının bolluğu
- Kış sporlarına elverişli Uludağ'ın varlığı,
- Marmara denizi kıyısındaki plajlar

yörenin turist çeken bir merkez olmasını sağlamıştır¹⁰.

Sonuçta Bursa kenti,

- A- Konumunun yerleşime uygunluğu
- B- Doğal yapısının tarıma elverişliliği
- C- Askeri önemi

nedeniyle tarihin her döneminde ve günümüzde de önemli bir merkez olma özelliğini korumuş ve korumaktadır:

⁸ B.Yalman, Bursa. (Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını. Yenilik Basımevi, İstanbul, 1984). s:2.

⁹ S.Asıngıl (Çev). Bursa Rehberi (B.Harrell. Redhouse Yayınevi. Birinci Baskı. İstanbul, 1980). s:11.

¹⁰Anadolu Yayıncılık A.Ş. Yurt Ansiklopedisi (Cilt 3), (Anadolu Yayıncılık. İstanbul, 1982). s:1612.

6.3. DOĞAL YAPI

6.3.1. Genel Konum

Bursa, ülkenin kuzeybatısında, Marmara Bölgesi'nde 28°10' ve 30°00' kuzey enlemleriyle; 40°40' ve 39°35' doğu boylamları arasında yer alır¹¹. Kuzey ve kuzeybatısını saran Marmara Denizi kentin biçim kazanmasında en büyük etkindir. Yine, kentin doğusunda bulunan Bilecik, kuzeyinde yer alan Kocaeli, kuzeydoğusunda bulunan Sakarya ile güney ve güneybatısında yer alan Balıkesir ile Kütahya, kenti dört taraftan sararak kentin gelişiminde etkili olmuştur.

Doğu-batı yönünde gelişen kent; Uludağ'ın kuzey yamacından inen sel yataklarının derin vadileri şehri doğudan batıya dörde böler¹²:

A. Doğuda Yıldırım tepesinden Işıklar sırtına kadar uzanan semt;

B. Yeşilcamiyi kapsayan kesim;

C. Gökdere vadisinin Yeşilcami semtinden ayırdığı orta kesim (doğuda Uluami, bedesten, çarşı, hükümet ve belediye konakları yer alır, batıda eski İçkale yükselir);

D. Cilimboz deresiyle bundan ayrılan Muradiye semti (eskiden ayrı bir kesim olan Çekirge kaplıca semti ile son yıllarda bitişmektedir).

11.043 km² yüzölçümüyle Uludağ'ın kuzey eteklerinin meydana getirdiği engebeli bir arazide ve kendi adını taşıyan ovanın güney kısımlarında kurulan kent¹³; aynı zamanda Marma-

¹¹ a.g.e., s:1612.

¹² S.Kılıçoğlu ve N.Araz, H.Devrim. Meydan Larousse (Cilt 2). (Meydan Yayınevi. İstanbul, 1969). s:655.

¹³ Bayındırlık Bakanlığı Yapı İşleri Genel Müdürlüğü "Bursa İli Yapı Gereçleri ve Yöresel Koşullar" (Araş. ve Geliştirme Dairesi Yöresel Koşullar Fen Heyeti Mdr. Yayını. M.S.Ü. Kitaplığı, No:1245, İstanbul, s:1.

ra Bölgesinin kara ve denizyolu ulaşım ağının odak noktasını oluşturmaktadır (İlin genel konumunu gösteren harita Ek I'dedir).

6.3.2. Topografya

Kentlerin oluşumunda, form kazanmasında önemli rol oynayan topografya (arazi yapısının), Bursa kentinin oluşumunda çok önemli olduğu görülmektedir. Çünkü ilin arazi yapısını;

- A. Birbirlerinden eşiklerle ayrılan çöküntü alanları,
- B. Yüksek olmayan dağlar,
- C. Yükseklikleri zaman zaman 1000 m.ye ulaşan ovalar oluşturur¹⁴.

Kent toprakları, tüm Marmara Bölgesi'nde rastlandığı gibi doğu-batı doğrultusunda birbirini izleyen birçok çukurlukta meydana gelir. Kuzey bölgesindeki Gemlik Körfezi'yle İznik gölü arasındaki çukurluk bunların arasında en önemlisi olarak göze çarpar.

- Ulubat Gölü
- Bursa Ovası
- Yenişehir Ovası
- İnegöl Ovası

ise diğer çukurlukları oluşturur. Bu alanlar, yükseklikleri çok olmayan eşiklerle (dağlarla ve tepelerle) birbirinden ayrılırlar¹⁵.

¹⁴Anadolu Yayıncılık A.Ş. Yurt Ansiklopedisi (Cilt 3), (Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982). s: 1642

¹⁵Hayat Yayınları. Resimli Bilgi (Cilt 7) (Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayii. A.Ş. Basımevi. İstanbul, 1965). s:1256.

- Samanlı Dağı
- Gemiş Dağı (1287 m.) KUZEY BÖLGESİ
- Katırlı Dağı (1295 m.)
- Uludağ (2543 m.) GÜNEY BÖLGESİ

olarak belirlemediğimiz bu eşiklerin önemli olanları, kentin yerleşiminde gerek sınırlayıcı, gerekse form belirleyici olarak rol oynamıştır.

Deniz seviyesinden 250 m. yükseklikte bulunan kent, gerek Marmara Denizi ve Gemlik Körfezi ile çevrili olmasından; gerekse bölgeden geçen akarsu, dere ve çaylardan dolayı yerleşimde "su ögesi"nin getirdiği sınırlamalardan etkilenmektedir. Batıdan geçen Nilüfer çayı, kuzeydoğusundan geçen Deliçay ile dağlardan inen Karagöz, Cilimboz ve Gökdere kentin yerleşim bölgelerini belirleyen; kenti bölgelere ayıran önemli su ögeleridir¹⁶. Ayrıca İznik ve Ulubat Gölleri ile Gölbaşı Baraj Gölü de yerleşimi doğal olarak sınırlayan faktörlerin başında gelmektedir.

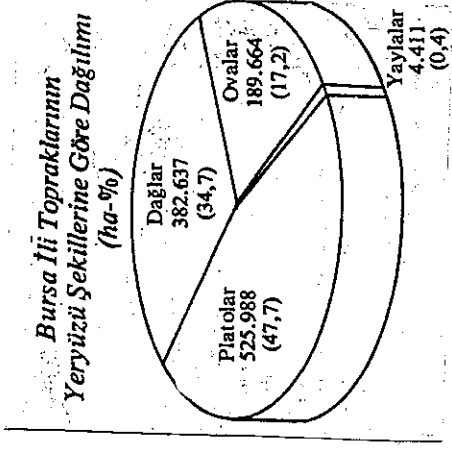
Kentin coğrafi yapısına göre en uygun yerleşim olarak dağların eteklerindeki ovalar olarak görülmektedir. Samanlı, Katırlı, İliadağ, Asarcık ve Sincan dağları doğudan batıya uzanarak yükselerek giderken; bunların arasında bulunan geniş veya dar düzlükler en uygun yerleşim alanları olarak görülmektedir¹⁷ (Kentin topografyasını ve arazi şekilleri Ek I-I ve Ek III'teki haritalarda görülmektedir).

2

3

¹⁶ Bayındırlık Bakanlığı Yapı İşleri Genel Müdürlüğü "Bursa İli Yapı Gereçleri ve Yöresel Koşullar" (Araş. ve Geliştirme Dairesi Yöresel Koşullar Fen Heyeti Mdr. Yayını. M.S.Ü. Kitaplığı, No:1245, İstanbul, s:1.

¹⁷ Bursa Valiliği. Bursa İl Yıllığı (Bursa, 1967), s:66.

(Şekil 152)¹⁸

6.3.3. Jeolojik Yapı

Bursa kenti ve çevresi çeşitli yaşta ve yapıda jeolojik formasyonlardan oluşmaktadır. Değişik zaman dilimlerine bağlı olarak oluşan bu formasyonları şu gruplarda toplayabiliriz¹⁹:

1. Yaşlı paleozik
2. Genç paleozik
3. Eski ve yeni alüvyonlu tarasalar, travertenler,
4. Kretase
5. Jura-Kretase
6. Genç Senozoik

¹⁸Anadolu Yayıncılık A.Ş. Yurt Ansiklopedisi (Cilt 3), (Anadolu Yayıncılık. İstanbul, 1982). s:1612.

¹⁹a.g.e., s:1614.

7. Yaşlı Senozoik
8. Başkalaşım taşları
9. Ayrılmamış volkanikler
10. Asit, iç püskürük taşlar
11. Ofiyolitler

Kentin çeşitli bölgelerine dağılmış olan bu formasyonlar, yerleşimi ve dolayısıyla formu etkilemektedir.

- Güneydoğuda bulunan Uludağ'ın paleozik yaşı, dağın temelini granit ve gnaysın teşkil etmesine; bunların üzerine mermerlerin gelmesine yol açmaktadır. Bu mermerlerin şerit halinde uzanmasıyla bu bölgedeki tepeler taşocağı olarak işletilmektedir²⁰.
- Uludağ sisteminin uzantısı olan Tepedağ'da ise kales ve neojen yaşlı oluşuklarından dolayı oluşan temele ait şistlere rastlanmaktadır.
- Mudanya'da ise kumtaşı, marn, kireçtaşı gibi neojen yaşlı tortul küteller çok geniş bir alanı kaplamaktadır²¹.

Sonuç olarak Bursa kentinin büyük kısmı Tophane ve Muriye sirtlarında olduğu gibi travertenler üzerinde; kuzey kısmı ovadaki alüvyonlar üzerinde; Çekirge bölgesi ise neojen devrine ait formasyonlar üzerinde kurulmuştur. Güneybatıda bulunan gecekonduların paleozik yaş dönemine ait formasyonlar üzerinde kurulduğu gözlenirse de; kentin genelinde güneye ve ovanın alüvyonlarına doğru bir yayılma mevcuttur²² (Kentin jeolojik yapısını gösteren harita Ek IV'⁴de görülmektedir).

6.3.4. Rüzgar ve Oryantasyon

Bursa'da rüzgarların durumu incelendiğinde, sabah ve akşam saatlerinde kuzey ve kuzeydoğu (yıldız ve poyraz); öğle

²⁰ Bursa Valiliği. Bursa İl Yıllığı (Bursa, 1967). s:61.

²¹ Anadolu Yayıncılık A.Ş. Yurt Ansiklopedisi (Cilt 3), (Anadolu Yayıncılık. İstanbul, 1982). s:1614.

²² Bursa Valiliği. Bursa İl Yıllığı (Bursa, 1967). s:61.

saatlerinde ise batı ve güneybatı (lodos) rüzgarlarının hakim olduğu görülür²³. Özellikle merkez ilçede egemen rüzgar yönü 2.948 esme sayısıyla kuzey-kuzeydoğudur (N-NE). Bu sayıyı 1.965 ile doğu (E) ve 1.802 esme sayısı ile güneybatı (SW) rüzgarları izlemektedir. Yine merkez ilçede:

Ortalama rüzgar hızı: 27 m/sn

En hızlı rüzgar hızı: 35.2 m/sn

olarak belirlenmiştir²⁴. Fırtınalı günlerin sayısı ise 10 günü geçmeyip; hızı 17.1 m/sn.den çok olan rüzgarlara göre hesaplanmıştır²⁵. Mevsimlere göre kentin en hızlı esen rüzgar durumu ise şöyledir²⁶:

İlkbahar: 34.2 m/sn (Güney-S)

Yaz : 23.4 m/sn (Batı-W)

Sonbahar: 28.0 m/sn (Güney-Güneydoğu-SSE)

Kış : 35.2 m/sn (Güney-Güneydoğu-SSE)

(Bursa'nın rüzgar durumunu gösteren tablolar Ek 5'de yer almaktadır).

Kentte günlük güneşlenme süresi ise 7 saat olup; en fazla 11.5 saat (Temmuz), en az güneşlenme süresi ise 9 saat olarak gözlenmektedir²⁷.

Güneşlenme ve rüzgar yönlerine göre kentin yerleşmesi tam olarak belirlenememiştir. Kentin yerleşme alanı olan güney bölgesi rüzgarın en çok ve en hızlı estiği bölgedir. Kent

²³ a.g.e.; s:74.

²⁴ Anadolu Yayıncılık A.Ş. Yurt Ansiklopedisi (Cilt 3), (Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982). s:1618.

²⁵ Bursa Valiliği. Bursa İl Yıllığı (Bursa, 1967). s:74.

²⁶ Bayındırlık Bakanlığı Yapı İşleri Genel Müdürlüğü "Bursa İli Yapı Gereçleri ve Yöresel Koşullar" (Araş. ve Geliştirme Dairesi Yöresel Koşullar Fen Heyeti Mdr. Yayını. M.S.Ü. Kitaplığı, No: 1245, İstanbul, s:5..

²⁷ Bursa Valiliği. Bursa İl Yıllığı (Bursa, 1967). s:74.

jeolojik yapısı itibari ile kuzey ve güneye yerleşim gösterdiğinden dolayı da güneşten tam anlamıyla yararlanamamaktadır.

6.4. TARİHSEL GELİŞİM

6.4.1. Bizans Öncesi (Bityn, Lidya, Pers ve Roma Devletleri) Dönemi

Bursa kentinde ilk yerleşim kalıntılarına "Demirtaş höyüğü" ve "Çayı-köy höyüğü"ndeki buluntulara göre M.Ö.2500 ve M.Ö.2700 yıllarında rastlanmaktadır. Fakat bu dönemlere ait detaylı bir bilgiye rastlanmamaktadır.

Kent yerleşimiyle ilgili ilk detaylı bilgiler M.ö.700 yıllarına rastlamaktadır. M.Ö.7.yy.da Trakya'da bulunan Bityn'ler ve Tynni'ler kuzeybatı Anadolu'ya göç ederek yerleşirler (Bugünkü Bursa merkezi). Bitinya adı verilen topraklar kısa sürede genişlemesine rağmen M.Ö.6.yy.da Lidya Krallığı'nın eline geçer. Lidya'luların kentin gelişimi üzerindeki etkileri fazla değildir. Çünkü devletin bu yöre üzerindeki egemenliği, 50 seneden fazla sürmemiştir (M.Ö. 6.yy. başları-M.Ö.546)²⁸

M.Ö.546 yılında Persler'in eline geçen kent, değişik bir yönetim sistemine bağlı olarak gelişmiş; bir süre sonra Bithynia adını almıştır²⁹. Bithynia oymakları, Persler döneminde kendi seçtikleri önder ya da beylerin yönetiminde yaşıyorlardı. Ama bu önderler de merkezi Daskileion'daki üçüncü büyük satraplığına (valiliğine) bağlı olarak yaşıyorlardı³⁰. Yani devlet yönetiminde bir hiyerarşi söz konusuydu. Bu hi-

²⁸ B.Yalman. Bursa (Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını. Yenilik Basımevi. İstanbul, 1984). s:3-4.

²⁹ S.Asımgil (Çev). Bursa Rehberi (B.Harrell. Redhouse Yayinevi. Birinci Baskı. İstanbul, 1980). s:38.

³⁰ Anadolu Yayıncılık A.Ş. Yurt Ansiklopedisi (Cilt 3), (Anadolu Yayıncılık. İstanbul, 1982). s:1627..

yerarşik yönetim kent yerleşimine de yansımıştır. ayrıca Persler'in savaşçı bir millet olması, askerî yönetimin de kent yerleşiminde görülmesine neden olmuştur (Kaleler, surlar vb.).

Bir süre sonra Makedonya İmparatorluğunun hakimiyetine geçen Bithynia, M.Ö.279 yıllarına kadar savaşlar nedeniyle gelişme imkanı bulamamış; dağınık bir yerleşim göstermiştir (İskender'in ölümünden sonra komutanlar ve imparatorlar arasında bölge için çeşitli savaşlar yapılmıştır). M.Ö.279 yılında kurulan Bithynia (Bitinya) Krallığı M.Ö.250 yıllarına kadar sınırlarını genişleterek Asya'nın en önemli Krallığı haline gelmiştir³¹. Bu dönemdeki savaşlar toplum yaşantısını, dolayısıyla kent yerleşimini etkilemiş; bu etki kral I.Prusi-as'ın Bursa (Prusa) kentini kurmasına kadar devam etmiştir.

M.Ö.2. ve 1.yy.da Roma İmparatorluğu'nun Anadolu üzerindeki baskıları oldukça artmış; nihayet M.Ö.74 yılında Bursa Kenti Romalılar'ın eline geçmiştir. Kent imparator Traianus zamanına kadar Hisar mahallesi adı verilen kısımdan ibaret ve 50 ha. geçmiyordu. Bu dönemden sonra;

- a) Yönetim sisteminin değişimi (Valilik ve senatus yetkisinin getirilmesi),
- b) İktisadî gelişimin sağlanması,
- c) İmar yönünden gelişimin sağlanması (hamam, gymnasium, çarşı ve revakların yapılması)

sonucu, kent oldukça gelişmiş ve önemli bir merkez haline gelmiştir³². İmparatorluk döneminde gerek yönetim sistemi gerek toplumsal yapı kentin gelişimini büyük ölçüde etkilemiştir. Askerî yönetim zamanında yapılan kent surları bu dönemde

³¹ B.Yalman. Bursa (Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını. Yenilik Basımevi. İstanbul, 1984). s:5.

³² S.Kılıçoğlu ve N.araz, H.Devrim. Meydan Larousse (Cilt 2) (Meydan Yayınevi. İstanbul, 1969). s:656.

yenilenmiştir (İznik surları)³³. Ama Romalılar döneminde kent yapısındaki esas değişikliği din faktörü yarattı diyebiliriz. Çünkü bursa (Prusa) kenti M.S.1.yy.da Hristiyan doktrininin doğudaki en önemli odak noktalarından birini oluşturuyordu³⁴. 2. ve 3.yy. ise din kent yerleşiminde önemini korumuş, dinî yapılar mekanların ve kentin merkezini oluşturmaya başlamıştır.

6.4.2. Bizans Dönemi

395 yılında Roma İmparatorluğunun ikiye bölünmesiyle kent Bizans İmparatorluğu'nun hakimiyetine geçti. Fakat kent Bizans döneminde Roma dönemindeki ilgiyi göremedi ve gelişmesi durakladı³⁵. Bin yıl süren Bizans dönemi boyunca zenginlik ve refah bakımından birçok yükselişler olduğu gibi, çeşitli kargaşalıklar da olmuştur (395-1326).

- 3. yüzyılda Got egemenliği
- 7.yy. sonları - 8.yy. başları Arap akıncılar egemenliği (Barış sona erdi).
- 10.yy.da Hemendan egemenliği (Surlar yıkıldı. Kentin görünümü baştan başa değişti).
- 11.yy.da Selçuklu Türkleri egemenliği (1097 yılında kent tamamen Türklerin hakimiyeti altına girmiştir)³⁶.

Bundan sonra Bizanslılar Türklerin korkusuyla kente kaleler, müstahkem mevkiiler kurmaya başladılar. Kent böylece tekrar gelişmeye başladı. Bu şekilde kurulan yerleşimler arasında Lopadyum (Ulubat), Kirmastı (M.Kemalpaşa) ve Mihaliç'i

³³ Bursa Valiliği. Bursa İl Yıllığı (Bursa, 1967). s:90.

³⁴ B.Yalman. Bursa (Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını. Yenilik Basımevi. İstanbul, 1984). s:89.

³⁵ Bursa Valiliği. Bursa İl Yıllığı (Bursa, 1967). s:90.

³⁶ S.Asıngıl (Çev). Bursa Rehberi (B.Harrell. Redhouse Yayınevi. Birinci Baskı. İstanbul, 1980). s:89.

(Karacabey) sayabılıriz³⁷.

Bizans İmparatorluğu zamanında Bursa kentinde bugünkü hisar (surlar) içinde su kanalları oluşturulmuş, Pınarbaşı'n-daki suyun arklarla evleri dolaşması sağlanmıştır. Traverten zeminden oluşan kısımlar oyularak kanallar yapılmıştır. Tuğ-ladan tonozlu olarak örülmüş kanallar, birkaç yönde gitmekte ve bazı noktalarda birbirini kesmekteydi.

Kentin merkezini oluşturan noktada ise (bugün Osman Gazi türbesinin bulunduğu yerde) duvara yapışık çifte sütunla ayrılmış bir şapel ile bunu batısında yer alan kiliseden oluş-an bir meydan bulunuyordu³⁸. Hristiyanlığın iyice yayıldığı bu yüzyılda kent içinde dinin etkisi oldukça fazla olarak hissediliyordu.

11.yy.ın sonlarında başlayan ve Bizans İmparatorluğunu tam anlamıyla dağıtan Haçlı seferleri dolayısıyla imparator-luk başkenti Nikaia'ya (İzmit) taşınmıştır. Prusa (Bursa) kenti ise 1204-1261 yılları arasında Nikai'ya bağlı bir tek-furluk olarak yaşamını sürdürmüştür.

13.yy.da Selçuklu İmparatorluğunun zayıflayıp, dağıl-maya başlamasıyla Anadolu beylikleri içersinde gelişen Osman-lı beyliği çevredeki tüm Tekfurların arazilerini de alarak güçlenmiştir. 1299 yılında İnegel, Bilecik, Yenişehir ve İz-nik çevresi de beylik topraklarına katılmıştır³⁹. Kent içinde ve civarında böylece beylik yönetimine bağlı kalan bir geliş-me başlamıştır.

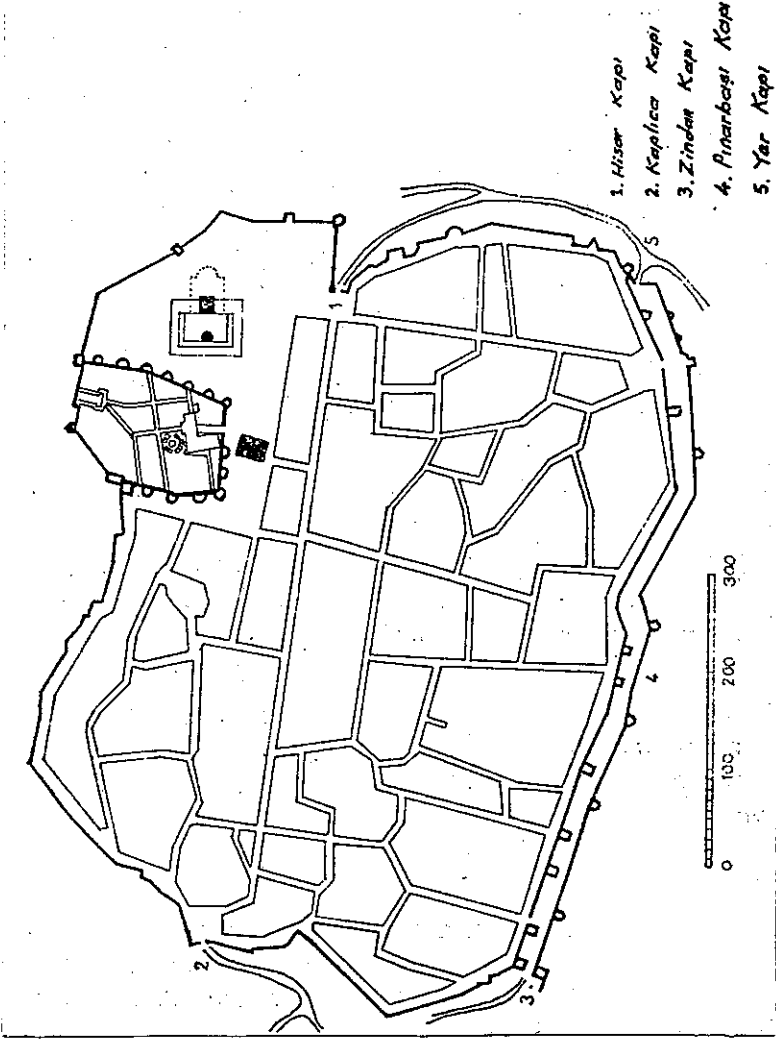
³⁷ Bursa Valiliği. Bursa İl Yıllığı (Bursa, 1967). s:91.

³⁸ B.Yalman. Bursa (Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını. Yenililik Basımevi. İstanbul, 1984). s:5.

³⁹ a.g.e., s:11.

6.4.3. Osmanlı Dönemi

Osmanlı Beyliği 14.yy. başlarında topraklarını oldukça genişletti; gerek nicelik gerekse nitelik olarak büyüyen beylik Osmanlı Devleti olarak devam etti. Batı bölgesini neredeyse tamamıyla ele geçiren Osmanlılar Bursa'nın mevcut surları dolayısıyla oldukça zorlandılar. Kentin dışarıyla ilişkisini kesebilmek için yapılan iki kale sayesinde, uzun sürede sonunda 1326 yılında Bursa Orhan Bey tarafından alındı⁴⁰.

(Şekil 155)⁴¹

Bursa Kalesi Formu

Osmanlı Devletine dahil olduğu dönemden itibaren oldukça büyük gelişmeler göstermiştir;

⁴⁰ S.Asingil (Çev). Bursa Rehberi (B.Harrell. Redhouse Yayınevi. Birinci Baskı. İstanbul, 1980). s:90.

⁴¹ B.Yalman. Bursa (Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını. Yenilik Basımevi. İstanbul, 1984). s:126.

1. 1335 yılında başkentlik ünvanını kazanan kent, konumu nedeniyle gördüğü önemden dolayı gelişmiştir.
2. Bu dönemden itibaren kentte büyük imar faaliyetlerine girişilmiştir.
3. Kent Orhan Gazi tarafından hisar dışına çıkarılarak çeşitli mimarî yapılarla desteklenerek geliştirilmiştir (Orhan Gazi Külliyesi vb.).
4. Orta Anadolu'dan getirtilen Türkmen aileler kente yerleştirilerek, şehrin azınlıklara oranla denge oluşturulacak şekilde nüfusu arttırılmıştır⁴².

Bütün bu gelişmeler kentin oluşumunda ve gelişmesinde önemli rol oynarken; kentin değişimindeki esas faktörleri de Osmanlı-Bizans toplumlarındaki yapı farkında aramak gerekir. İki toplum arasındaki;

- A. Yönetim sistemi farkı
- B. Toplum yapısı farkı
- C. Sosyal yapı ve kültürel sistem farkları
- D. Dinî inanç farklılıkları

Bursa kentinin oldukça değişik bir kimliğe bürünmesine yol açmıştır. Özellikle kent müslüman topluma ait olduğu andan itibaren; antikçağdan beri varolan kilise ve çan kulesi vb. yapıların yerini cami, türbe ve külliye gibi yapılar ve bu yapıların oluşturduğu kent silüeti almıştır. Artık kiliselerin oluşturduğu kentin odak noktası olan mekanların yerini; cami ve külliyelerin oluşturduğu mekanlar almıştır.

Osmanlı Devleti gelişip, büypüdükçe batıya akınlar arttı. Akınlar hızlandıkça da para ve ganimet daha çok sağlanıyordu. Doğudan gelen birçok insan da Bursa kentine yerleşiyordu. Böylece "Para + Yetenek" birleşimi sonucu kentte büyük

⁴² a.g.e., s:13.

bir bayındırlık dönemi başladı⁴³;

- Osmanlı Devleti dönemi Bursa mimarisini yaratan işçi loncaları (Göç eden müslümanlar) ekip çalışmasını gerçekleştirecek yepyeni bir kent ortaya koydular;

- Savaşlar yüzünden engellenen ticaret, büyüüp gelişerek yeniden hayat buldu, bunun sonucunda kent içinde ticarî alanların gelişmesine fırsat tanındı.

Kent içindeki bu gelişmeler 15.yy. ortalarına kadar devam etti. Önce Edirne'nin başkent oluşu, daha sonra İstanbul'un Bizans İmparatorluğu'ndan alınmasıyla merkez oluşu Bursa Kentinin eski önemini kaybetmesine yol açmıştır.

Kent;

- Selçuklu döneminde Türk-İran etkisinde,
- 1308-1453 yılları arasında kültürü, siyasal yönetimi ve diğer yönleri ile bir Türk devleti görünümünde,
- 1453'ten sonra ise çeşitli halkların oluşturduğu bir devlet

durumuna gelmişti. Bu süreç içerisinde;

a) Ticaret müslüman toplumun elinde olmakla birlikte, azınlıkların da önemli bir yeri vardı.

b) Kentlerde oturan halkın, hükümetle olan ilişkisi mahalle düzeyinde bir yönetici (Kethüda) ile sağlanıyordu. Yönetim sistemindeki bu hiyerarşi kent biçimlenişine de yansıtıyordu.

c) Anadolu'nun diğer kentlerinden gelen nüfus ile kent sınırları sur dışına taşınmıştır. Burada çok önemli bir kent topluluğu doğmuş; ticaret canlanmış ve kültür merkezi oluşturulmuştur⁴⁴.

⁴³ S.Asımgil (Çev). Bursa Rehberi (B.Harrell. Redhouse Yayınevi. Birinci Baskı. İstanbul, 1980). s:91..

⁴⁴ Anadolu Yayıncılık A.Ş. Yurt Ansiklopedisi (Cilt 3), (Anadolu Yayıncılık. İstanbul, 1982). s:1635.

17.yy.da kent içinde çeşitli savaşlar, yağmalar, yangınlar, salgın ve depremler yüzünden gerek sosyal, gerek kültürel gerek ticarî, gerekse manevî yönden çöküntüye uğrayan Bursa'da kentleşme açısından bir gerileme dönemi başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin tüm kentlerinde olduğu gibi Bursa'da da kentleşmeyi etkileyen en önemli faktör imar sistemidir. Osmanlı İmar sistemi, şer'i hukuktan birtakım dayanak noktaları almakla birlikte, devletin kendi bünyesi ile kaynaşan bir oluşum gösterir. Bunun nedenini de "Mîri Arazi Rejimi"ne (Toprak sahipleri ve alınan vergilerle ilgili rejim) bağlamak gerekir. Klasik düzende ise kentlerde imar etkinliği büyük ölçüde bireyci esasa dayanıyordu. Kentte çeşitli türdeki yapılara ait inşaat, genellikle şahışlar tarafından gerçekleştirilmekteydi. Konutların yanında, toplum yararını amaçlayan ve gelir getirmeyen camier, çeşitli okullar, kütüphaneler, hastahaneler, zâviyeler, imaret ve kervansaraylar gibi dinsel, kültürel ve sosyal nitelikli yapılar, bireyler tarafından yapılıyordu. Sonuç olarak kentlerin fiziksel dokusunda en büyük yeri tutan çeşitli türdeki yapıların meydana getirilişinde temel ögeyi bireyci etkinlik oluşturuordu⁴⁵.

18. ve 19. yy.da kentin değişimini büyük ölçüde etkileyen olaylar olmamıştır. Ticarî gelişmeler ve kentte büyük hasara yol açan depremler dışında kent konum ve biçim olarak oturmuş durumdaydı (Bursa kentinin ilk haritası Ek VIY'de görülmektedir).

19.yy.da Osmanlı Devletinin en önemli kentlerinden biri olan Bursa, ekonomik yönden de oldukça güçlenmiş; hem ekonomik gelişme hem de göçler sonucu kent gelişmeye devam etmiştir. Yüzyılın yarısından itibaren de yeni yapılanmalar başladı. 1863 yılında çıkan yangın kentin ilk görünümünü yan-

⁴⁵ M.Cezzar. Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi. (M.S.Ü. Yayını, No:9. Milli Eğitim Basımevi. İstanbul, 1985). s:335.

sıtan tarihî Bursa'nın önemli bir bölümünün yok olmasına yol açmıştır⁴⁶.

6.4.4. 20.yy. Dönemi

Osmanlı İmparatorluğu'nun çoğu kenti gibi Bursa'da 20.yy.in ilk yıllarında eski önemini yitirmiştir. Önce I.Dünya Savaşı, ardından Yunanlılar'ın işgali ve Kurtuluş Savaşı kentin maddi-manevi, sosyal ve psikolojik yönden çökmesine ve gerilemesine yol açmıştır. 1922 yılının sonuna doğru kurtulan Bursa bu dönemde göç ve yangınlarla ayakta kalmaya çalışmıştır. Azınlıkların boşalttığı mekan ve konutlara ise göç eden Türkler yerleşmiştir.

Cumhuriyetin kurulmasından sonraki elliye aşkın yıl içerisinde Bursa da diğer kentler gibi modern çağa girmiş; ovada fabrikalar kurulmuş, ticarî faaliyetler yeniden canlanmış, turistik faaliyetler artmış ve kent yeniden eski ruh halini ve gelişimini kazanmıştır⁴⁷.

Çağlar öncesinde ovanın küçük bir bölgesinde kurulan kent yüzyıllar boyu önemini koruyarak gelişmiş; Marmara Bölgesi'nin güneydoğusunda gerek sosyal, gerek ekonomik faktörlerle büyüyerek, günümüzde en çok yüzölçümüne sahip kent haline gelmiştir.

6.5. TOPLUMSAL YAPI

6.5.1. Sosyal Yapı

Cumhuriyet döneminden itibaren ekonomik yapının da gelişmesiyle köylerden il merkezine doğru büyük bir göç başlamış ve Bursa kentinde (merkezde) nüfus oldukça artmıştır. Bu

⁴⁶ B.Yalman. Bursa (Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını. Yenilik Basımevi. İstanbul, 1980). s:18.

⁴⁷ S.Asımgil (Çev). Bursa Rehberi (B.Harrell. Redhouse Yayınevi. Birinci Baskı. İstanbul, 1980). s:94.

artış su tesislerini, elektrik, ısıtma, yol, konut, çarşı, dükkan ve küçük sanat müesseselerini hızla değiştirmiştir. Bunun sonucunda yönetimin sahip çıkmakta zorlandığı mahaller oluşmaya başlamıştır (4 km. uzaktaki Hürriyet Mahallesi gibi).

Yerleşme ve kaynaşma toplum hayatını değiştirmiş; yerli halk şehirden çok uzaklarda, Uludağ bölgesi köylerinde kalmıştır. Bursa kentinde sosyal yaşamı şu gruplarda toplayabiliriz⁴⁸.

A. İl Merkezinde: İl Merkezi olan Bursa'da ve ikinci derece ilçe merkezlerinde iki tip halk belirmiştir,

1. İlerleyen, medenî atılımları benimseyen memur ve esnaf zümresi (Bunlar arasında eski gelenekler azalmış; giyeceğinde ev yapımı ve döşemelerde medenî araçları kullanmaya başlamıştır. Modern yaşama ayak uyduran gruptur).

2. Sadece kıyafeti benimseyen, diğer medenî araçlardan faydalanmayan grup (Gaz ve elektrik sobası ile aygazı benimsemeyen; sinemaya giden, tiyatroyu seven grup).

B. İlçe ve Köylerde: Büyük şehir hayatına özlem ve taklit yaşıntısı gözlenir.

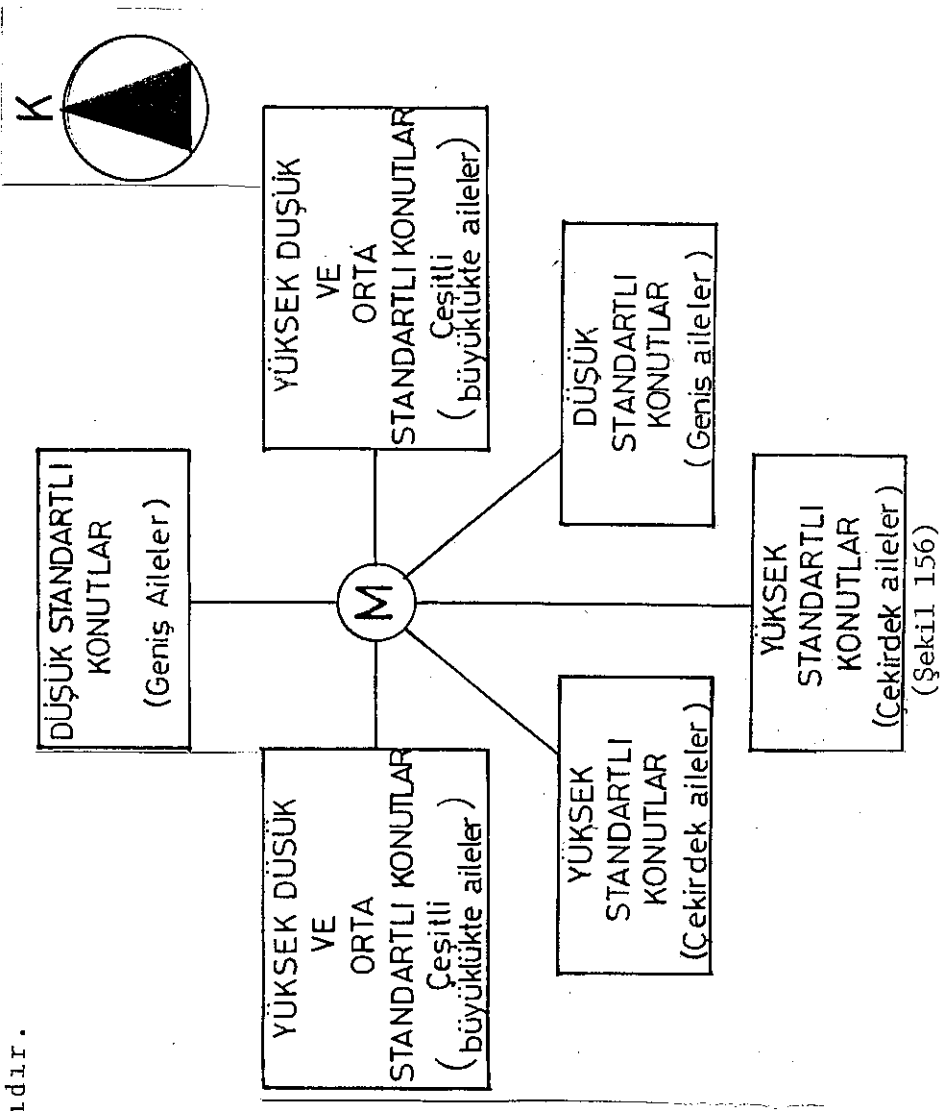
- Apartman taklidi evler başlamıştır.
- Kentteki kadın-erkek ortak sosyal hayatı benimseme olayı vardır.
- Ev ekonomisi ve ziraat sanatları gelişmemiştir.

Bu sosyal farklılaşma beraberinde konut alanlarındaki ayrımı ve dolayısıyla kent içindeki yönelmeyi de getirmiştir.

1. Çekirge, Altıparmak Caddesi, Maksem Bölümü, Konut Bölgesi (Üst Gelir Grupları)
2. Eski Doku ve Merkez Çevresi (Orta Gelir Grupları)
3. Bursa-Mudanya ve Bursa-Ankara Karayolu Çevresi ile Bursa Ovasının Kuzey Bölgesi (Düşük Gelir Grupları)

olarak belirlenen konut grupları tarih boyunca oluşmuş birçok farklı konut tiplerinden (XIX.yy. konutları, Cumhuriyet dönemi konutları, 1950 dönemi apartmanlaşma süreci konutları, 1980 dönemi lüks konutları, sanayileşme sonucu ortaya çıkan işçi konutları) oluşmaktadır⁴⁹.

Yapılan araştırmalara göre aile büyüklüklerinin mekandaki dağılımı da gelir dağılımına ve konut standartlarına bağlıdır.

⁴⁹ Anadolu Yayıncılık A.Ş. Yurt Ansiklopedisi (Cilt 3), (Anadolu Yayıncılık. İstanbul, 1982). s:1731.

6.5.2. Nüfus

6.5.2.1. Nüfusun Gelişimi (1927 yılına kadar)

Cumhuriyetin ilanından önce Bursa kenti "Hüdavendigâr Vilayeti" adı altında Afyonkarahisar, Balıkesir, Bilecik, Es-kişehir, Kütahya, Uşak illerinin bağlı olduğu merkez durumun-daydı. Bu açıdan nüfus buna göre değerlendirilmiştir.

Osmanlı döneminde 19.yyp.a kadar nüfus sayımı yapılmamıştır. 1831 yılında yapılan ilk sayımda ise sadece erkek nüfus göz önünde bulundurulmuştur. Yine bunu takib eden 1844 ve 1851 yıllarında yapılan sayımlarda bir sonuç elde edilememiştir.

1878 yılında bir kanunla "Nüfus Müdürlükleri" kurulmuş; ölüm, doğum, yer değiştirme olayları kesin olarak kayda bağlanmıştır. Bursa kentinin ilk kesin nüfus sayımı (sonuca bağlanan) ise 1884 yılında yapılmış ve kentin nüfusu 1.438.286 olarak belirlenmiştir. 1905 yılında ise nüfusun 1.691.277'ye yükseldiği gözlenmiştir (Tüm sancaklarla beraber 81.875 km² lik alan nüfusu). Bu nüfusun azınlıklara göre dağılımı ise şu şekilde açıklanmıştır⁵⁰:

<u>Azınlıklar</u>	<u>%</u>
Müslüman	84.54
Rum	9.84
Ermeni	6.66
Katolik	0.13
Protestan	0.8
Bulgar	0.29
Kazak	0.09
Musevi	0.09
Ecnebi	0.03

⁵⁰ Bursa Valiliği. Bursa İl Yıllığı (Bursa, 1967). s:57-58.

Bu döneme kadar yapılan nüfus sayımları, kentin oluşumunu gelişimi ve nitelikleri hakkında kesin bir bilgi vermemektedir. Yapılan iki ciddi nüfus sayımı, dönemde nüfus artışı ve buna göre kentin büyümesini göstermektedir. Nüfusun artışının nereden kaynaklandığını ya da buna bağlı olarak kentin ne yönde geliştiğini belirlememiştir.

6.5.2.2. Cumhuriyet Dönemi Nüfus Gelişimi

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde önemini kaybeden Bursa, Cumhuriyet'in ilanından sonra iktisadî ve sosyal yönden oldukça gelişmiştir.

- İmalat dallarının reorganize edilmesi

- Çeşitli fabrikaların kurulması

sonucunda bir sanayi şehri olarak gelişmeye başlayan kent, nüfus açısından da büyük bir artış göstermiştir. 1927 yılında da 399.942 olan nüfus; % 57'lik bir artışla 1965 yılında 756.283'e yükselmiştir. Bu artış kentlerde, kırsal alanlara oranla daha fazladır. İmalat ve hizmetler sektörlerindeki gelişme dolayısıyla gelişen ve büyüyen nüfusa, bir de bu nedenlerden dolayı kırdan kente göç eden nüfus eklenince bu sonuç elde edilmiştir⁵¹ (Bursa kentinin nüfus gelişimini gösteren Tablo Ek 7'de yer almaktadır).

6.5.2.3. Nüfusun Kır-Kent Bileşimi

Nüfusun kır-kent bileşimi açısından Bursa, kentsel merkezlerin ağırlıklı olduğu illerimizdendir. Bu açıdan kent oluşumunda ve büyümesinde kent merkezlerine doğru bir yönelme vardır. 1980 yılında 1.148.492 olan nüfusun % 56'sı olan 637 bini kentsel alanda bulunmaktaydı. Bu oran her dönemde Bursa kenti için geçerli olmuş; yurdumuzda her dört kişiden bir ki-

⁵¹ a.g.e., s:59.

kentte oturduğu dönemlerde bile 1/3 olarak belirlenmiştir (Kentin kır-kent nüfus oranları ve nüfus gelişme indeksleri Ek 8'de yer almaktadır)⁵². Ülkede kentsel nüfusun gelişme gösterdiği (% 69) 1950-60 döneminde ise, Bursa'da bu oran % 47'de kalmıştır.

1950'li yıllarda ülkenin belirli illerinin girdiği sanayileşme sürecinin önemli ölçüde dışında kalması; ekonominin genelde tarıma (kırsal alanda) ve küçük imalat sanayiine dayanan geleneksel yapısını sürdürmesi sonucu kentsel alanlar çekici bir güç oluşturamamıştır. Bu da kentleşme hızının 1960'lara kadar ülke hızının altında kalmasına yol açan başlıca etmendir.

1960'lı yıllardan itibaren;

- a) Sanayide ölçek büyümesi
- b) Yeni sanayi dallarının kurulması
- c) Yoğun işgücü talebi

şartlarının getirdiği kentsel çekiciliğin yükselmesi, kentleşmenin hızlanmasına yol açmıştır. Doğal olarak kentsel nüfustaki en yüksek nüfus artış hızı, ilin sanayileşme sürecine girdiği 1960'ların başı ile, ekonomik yapıda sanayinin ağırlık kazandığı ve kentin önemli bir sanayi merkezi kimliği kazandığı 1970'lerin sonunda gerçekleştiği görülür (Türkiye ve Bursa'daki kentleşme ve kırsal nüfus artış hızları Ek 9'da yer almaktadır)⁵³.

6.5.3. Ekonomi

Bursa'nın gelir getiren ve kenti etkileyen kaynaklarını 4 ana bölümde inceleyebiliriz;

⁵² Anadolu Yayıncılık A.Ş. Yurt Ansiklopedisi (Cilt 3), (Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982). s:1719.

⁵³ a.g.e., s:1720.

1. Tarım
2. Sanayi
3. Ticaret
4. Turizm

Gelirlerin büyük bir kısmının tarım, sanayi ve ticaret sektörlerine dayanması, kent ekonomisinin güçlülüğünün belirtisidir. Bu güçlülük ve ekonomik gelişme, büyük ölçüde kentleşmeyi doğurmuştur⁵⁴

6.5.3.1. Tarım

Türkiye'nin en gelişmiş yörelerinden Marmara Bölgesi'nde yer alan Bursa, zengin bitkisel üretimi ve oldukça ileri düzeydeki tarıma dayalı sanayi kollarıyla, ülkenin en önemli tarım merkezleri arasındadır.

Kentin bitek ve büyük bölümü sulanabilen toprakların da hemen hertürlü tahıl ve sanayi bitkisi yetiştirilir. Bunun yanında özel iklim ve toprak koşulları gerektirenler dışında hertürlü sebze ve meyve üretimi de vardır.⁵⁵

Hayvancılık, balıkçılık ve ormancılık dallarında da önemli bir gelişme gösteren Bursa'da; Osmanlı dönemine dek uzanan tarım kuruluşları tarımsal eğitim konusunda katkılarını sürdürmektedirler.

Kentin tarımla olan bu bağlantısı, kırsal kesimden kopmamasına ve kırsal kesimin de gelişmesine yol açmıştır. Bu açıdan Bursa, kentleşmenin yanında, kırsal artışın görüldüğü nadir illerimizden biridir. Kırsal kesim ile bağlantıyı sürdürebilmek amacıyla, Bursalılar'ın çoğu kentte yerleşip köyde arazisi olan kişilerden oluşmaktadır.

⁵⁴ Bursa Valiliği. Bursa İl Yıllığı (Bursa, 1967). s:213.

⁵⁵ Anadolu Yayıncılık A.Ş. Yurt Ansiklopedisi (Cilt 3), (Anadolu Yayıncılık. İstanbul, 1982). s:1744.

1965 Sayımına Göre Köyde Arazisi Olup Kent ve İlçelerde
Oturanlar⁵⁶

İLÇE ADI	KÖY VE İLÇE SAYISI	AİLE SAYISI	ARAZI PARÇA SAYISI
Bursa Merkez	139	3684	8379
Keles	37	594	914
Yenişehir	61	1562	4709
Orhangazi	23	748	1789
İznik	39	1184	2865
Gemlik	27	1341	4955
Mudanya	37	1570	3313
Orhaneli	122	969	2420
Karacabey	64	1110	3951
M.Kemalpaşa	112	1176	2642
İnegöl	96	2469	5077
TOPLAM	757	16407	41008

İlkçaglardan beri tarım ve hayvancılıkla geçinen yöre halkının yerleşmek için özellikle Bursa ovasını seçmelerinin en önemli nedeni tarıma elverişli olmasıdır.

Bursa'nın günümüzdeki gelişmiş ve halâ büyük bir işleme potansiyeli taşıyan tarımsal yapısı, hem kentin kendi içinde, hem de Türkiye genelinde oluşan çeşitli gelişmelerin

⁵⁶ Bursa Valiliği. Bursa İl Yıllığı (Bursa, 1967). s:237.

sonucudur. Doğal, tarihsel ve ekonomik koşullar olumlu bir biçimde birleşerek Bursa'yı bugünkü düzeyine getirmiştir.⁵⁷

6.5.3.2. Sanayi

Kentin bugünkü görünümünü kazanmasında ve gelişim kaydetmesinde en önemli payı bulunan sanayiın başlangıç çok eskilere dayanır. 19.yy.ın ikinci yarısından başlayarak ipek ipliği üretiminde uzmanlaşan kent; 20.yy.başlarında bu alanda kurulan fabrikalarla sanayi alanında hızla ilerlemeye başladı.

Yüzyıllın ilerleyen dönemlerinde Bursa;

- A. Dokuma
- B. Makine
- C. Otomobil
- D. Gıda

sanayii dallarında gösterdiği büyük ilerlemeler ile Türkiye'nin en büyük beş ili arasına girdi. Sanayiye bağlı olarak gелиşen ve büyüyen kentte doğal olarak organize sanayi bölgesi fikri doğmuştur.

Türkiye'nin ilk organize sanayi bölgesi olarak gerçekleştirilen bu bölge, Mudanya-Bursa asfaltı üzerinde şehrin merkezine 12 km., Mudanya'ya 18. km. mesafedeki Yalakçıyı mevkiinde kurulmuştur⁵⁸. Bu bölgenin kurulmasının sonucu olarak, kent buraya doğru gelişmeye başlamıştır.

1975 yılında faal nüfusun % 13'ünü sanayi sektörü içinde gördüğümüz Bursa, gerek özel ve devlet sektöründeki sanayi faaliyetleriyle, gerekse önemli bir kuruluş olan organize sanayi bölgesiyle kent üzerinde olumlu etki yapan belli

⁵⁷ Anadolu Yayıncılık A.Ş. Yurt Ansiklopedisi (Cilt 3), (Anadolu Yayıncılık. İstanbul, 1982). s:1677.

⁵⁸ Bursa Valiliği. Bursa İl Yıllığı (Bursa, 1967). s:223.

başlı illerimizdendir. Nüfusun çoğunu kırsal kesimde toplayan tarımsal faaliyetlerin yanında, sanayi faaliyetleri ve sanayideki gelişme de kentin büyük bir bölümünü kent merkezinde toplayabilmeyi başarmıştır. Ekonomik yapının dengede olması kır-kent hayatını da dengede tutabilen en önemli faktördür (Sanayi sektöründe çalışan nüfusa ait Tablo Ek 10'da yer almaktadır).

6.5.3.3. Ticaret

Türk kentlerinde Bizans dönemlerinden beri varolan ticaret hayatı Bursa kentinde önemli ölçüde gelişmiş olarak karşımıza çıkmaktadır. Ticaret hayatını yansıtan en önemli mekanlar kapalıçarşı ve bedestenlerden oluşmaktadır.

Bursa çarşısı, kent ele geçirildiği zaman boş olan bir alanda kurulmuştur. Bu nedenle çarşı, Türk kentinde çarşının mevkii kadar çeşitli özelliklerini de engelsiz şekilde yansıttakibir gelişmeye sahip olmuştur. Çarşı kalenin doğusunda, surdan düz çizgi ile 200-300 mm mesafede kurulmuştur. Zamanla büyüyünce doğruya doğru surla mesafesi artmış, batıda ise surla iyice yaklaşmıştır. Çarşı kurulan alan, kaleye yakınlıkla güvenceyi, topoğrafik yönden uygun arazi olma özelliğini, gelişme durumu açısından ise, merkezi alan olma özelliğini bünyesinde toplayan bir yerdir (Bursa'nın tarihi çarşı bölgesi ve Bursa çarşısı bölgesinin 1862'de yapılmış planı Ek 11'de ve Ek 12'de yer almaktadır)⁵⁹.

Ekonomisinin ağırlığı tarım ve sanayie dayanan Bursa'da ilerleyen yıllarda da ticaret sektörü diğerleri kadar gelişmemiştir. bu durum daha çok, pazarlama teşkilatının günümüz şartlarına uyum sağlayamamasından ileri gelmektedir.⁶⁰

⁵⁹ M.Cezar. Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi (M.S.Ü. Yayını, No:9. Milli Eğitim Basımevi. İstanbul, 1985). s:57.

⁶⁰ Bursa Valiliği. Bursa İl Yıllığı (Bursa, 1967). s:214.

Ticaret hayatını ayakta tutan Uzunçarşı, Kapalıçarşı, Koza Han, Emir Han ve Geyve Han gibi merkezler sanayi sektörünün gelişmesinden sonra, buna yardımcı bir yan sektör durumunda gelişmeye devam etmiştir. Kentin oluşumunda önemli bir faktör olan Türk çarşısının kentin odak noktasını meydana getirişine, en iyi örnek Bursa kentidir. Çarşıda en çok sokağın bedesten çevresinde meydana gelişi, sokakların bedestenin kapılarına göre yönelişi, öncelik sırası dükkân ve hanlarda olmak üzere, çarşıdaki her türlü yapının bedestenle bağlantısını sağlayacak sokak ağının, bedesten odasına göre bir düzenlemeye uğrayışını Bursa çarşısında ve kent merkezinde rahatça gözleyebiliriz.⁶¹

6.5.3.4. Turizm

Bursa turizmi çok yönlüdür. Tarihsel zenginlikleri, kaplıcaları, doğal güzellikleri ve yazlık-kışlık tatil olanakları değişik nitelikte turist gruplarını kente çekebilmektedir.

Kentin gelişimindeki en önemli faktör ise Uludağ'dır. Ülkemizin başlıca kış turizm merkezi olmasının yanında, dış turizm açısından da önem taşımaktadır⁶². Yılın yarısında faaliyetlere açık olan Uludağ, kentin bu bölgeye doğru gelişmesine ve büyümesine yol açan en önemli faktör olmuştur.

6.5.4. Kültürel Yapı

Özellikle tarih boyutuyla öne çıkan Bursa, bugünkü görünümünü Türklerin gelmesiyle 7.yy.da kazanmaya başlamıştır. Türk uygarlığı 14.yy.da iyice belirginleşmiştir. Bu uygarlık, değişik uygarlıkların birleşiminin sonucudur. Yörede tarih

⁶¹ M.Cezar. Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi (M.S.Ü. Yayını, No:9. Milli Eğitim Basımevi. İstanbul, 1985). s:61.

⁶² Anadolu Yayıncılık A.Ş. Yurt Ansiklopedisi (Cilt 3), (Anadolu Yayıncılık. İstanbul, 1982). s:1714.

boyunca egemen olmuş halklar, geride önemli kültür kalıntıları bırakmışlardır. Her yeni topluluk, kendi kültürünü egemen kılmaya çalışırken, yörenin toplumsal-kültürel yapısını da etkilemiştir. Bursa kültürünün, bir bireşimin ürünü olma niteliği Anadolu'nun birçok kentine göre daha ağır basmaktadır⁶³.

6.5.4.1. Yaşam Biçimi

Yörenin kültürel yapısının bir sonucu olan geleneksel aile yapısı 1950'lerden itibaren çözülmeye başlamış; yerini çekirdek aile egemenliğine bırakmıştır. Ailenin işlevi daralmıştır. Ekonomik yapı ev içindeki üretimden, pazarlara yönelmiştir. Kentin kültürünü yansıtan komşuluk ilişkileri ise gittikçe zayıflamıştır.

Geçmişte varolan kimi ayrımlar ortadan kalkarken, yeni ayrımlar ve karşıtlıklar ortaya çıkmıştır. Yerli halk, Balkan göçmenleri, Yörük toplulukları arasındaki değişik yaşayış özellikleri silinmeye yüz tutmuştur⁶⁴.

Yaşam biçiminin değişmesi, çağlardan beri oluşmuş kent yapısının değişmesine ve yozlaşmasına yol açmıştır.

6.5.4.2. Eğitim

1980 belirlemelerine göre, birçok eğitim sorununa bağlı olarak 35.sırada yer alan Bursa kenti; Osmanlılar döneminden beri kültürel yönden gelişme gösteren ve bünyesinde birçok tarihi eğitim kurumunu barındıran kentimizdir:

- Kent eğitimine verilen önemden dolayı, kırsal kesimdeki eğitim düzeyinin yetersiz kalması
- İlk ve orta eğitimdeki öğretmen yetersizliği

⁶³ a.g.e., s:1749.

⁶⁴ a.g.e., s:1749.

dolayısıyla eğitim düzeyi istenilen düzeye getirilememiştir. Kent'te doğal olarak eğitim düzeyinin yeterli olduğu, geliştiği bölgelere doğru ilerlemiştir. Merkez bölgesi en çok gelişme gösteren mevki olmuştur.

1975 sayımına göre ise;

- Okuma çağındaki 834.500 kişinin okuma-yazma oranı

% 81	Erkek nüfus
% 61	Kadın nüfus
% 71	Toplam nüfus

olarak sonuçlanmıştır⁶⁵. Bu oran ülke nüfusunun üzerindedir. Kentin diğer Anadolu kentlerine oranla daha çabuk büyüme kaydetmesi; düzenli bir gelişme göstermesi okur-yazar oranının çok olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer yönden Bursa kentinde mevcut 5 yüksek öğretim kurumu kentin gelişmesinde etkin rol oynamıştır. Bu fakülte ve üniversiteler özellikle çevre kentlerden yüksek öğrenime gelen nüfus ile büyük bir başarı ve gelişme kaynağı olmaktadır (Bursa'nın okur-yazar oranı ile mevcut okul, öğretmen ve öğrenci sayısı Tabloları Ek 13'de yer almaktadır).

6.5.4.3. Gelenekler

Bursalı'ların Orta Asya'dan getirdikleri ve Bursa kentinin kültürünün % 80'ini oluşturan geleneklerin birçoğu günümüzde yok olmak üzeredir.

- Şadırvan başı sohbetleri
- Gezek sohbetleri
- Tandır safaları
- Çırak, usta, kalfa, peştemal kuşanma
- Ta'miye⁶⁶.

⁶⁵ a.g.e., s:1733.

⁶⁶ Bursa Valiliği. Bursa İl Yıllığı (Bursa, 1967). s:106-107.

gibi kültürün ve geleneksel Bursa kentinin oluşumunu yansıtan çok nadiren yapılmakta, ya da hiç yapılamamaktadır.

Bunun yanında halen yapılan ve kültür kokusundan hiç-birşey kaybetmeden, sadece kente ait;

1. Dügün adetleri
2. Sünnet düğünleri
3. Kutsal geceler
4. Ramazan bayramı
5. Hıdrellez eğlenceleri
6. Dideler

gibi gelenekler varlığını korumaya çalışmaktadır.

Tüm bu gelenek ve görenekler yüzyıllardan beri alışlagelmiş bir şekilde yapılarak, birikim sonucu kentin kentin kültürel yapısını, bunun sonucu olarak da Bursa kentini oluşturmuştur. Dışardan kente bakıldığında bu faktörler tek tek gözükmebilir. Ama kentin her dokusunda, her mekanında ve her noktasında bu öğelerin, bu kültür kokusunu duymamız mümkündür.

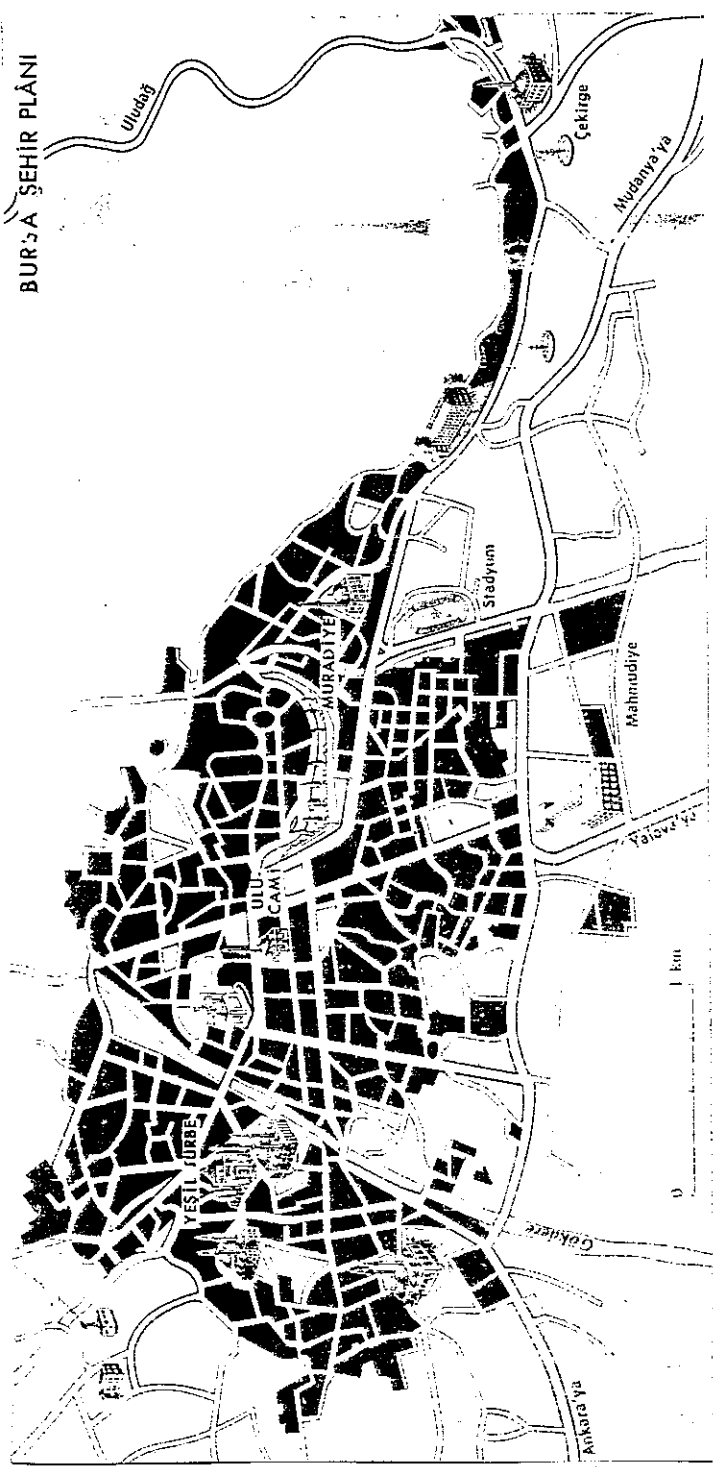
6.5.4.4. Dinî İnançlar

Nüfusun hemen tümünün müslüman olduğu Bursa'da, dinsel inanaçlar toplumsal yaşamda etkindir. Bu etkinlik, değişik çevrelerde değişik düzeyde ortaya çıkar. Yaşanan toplumsal değişme, dinsel gereklerden bir bölümünün uygulanmasını zorlaştırdığından akılcı yeni yorumlar getirilmiştir.

Yörede yaygın boşınanlar (batıl inanaçlar), inanaçlarını büyük ölçüde yirmelerine karşın; varlıklarını sürdürmekte; gelenekler oranında kültürel yapıyı etkilemektedir. İnançları gerçekleştirmek amacıyla kentin çeşitli odak noktalarında bulunan yatırımları, aynı zamanda toplumun tanıştığı, dostluk

kurduğu mekanlar olarak da işlev kazanmaktadır⁶⁷.

Bursa kentinin çağlardan beri değişik kültürle yoğrulup gelmesi ve son olarak Türk kültürüne ve müslüman dinine bağlı olarak gelişmesi sonucu, tüm mekanlar buna göre biçim kazanmıştır. Cami, türme, medrese, türbe vb. dini yapılar birer odak noktası oluşturmuş; kentin dağılımı ve gelişmesi bu noktalara göre belirlenmiştir.

(Şekil 157)⁶⁸

Dini yapıların belli bölgelerde odak noktası oluşturduğu Bursa Kent Planı

6.6. MEKANSAL YÖNLENDİRİCİLER

Bursa'nın formu, güneyde eğimli alanlara dayanmış, kuzeyde ovaya doğru bir şişkinlik gösteren ve doğu-batı yönünde uzanan doğrusal bir niteliktedir. Kent, barındırdığı nüfus

⁶⁷ Anadolu Yayıncılık A.Ş. Yurt Ansiklopedisi (Cilt 3), (Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982). s:1750.

⁶⁸ Ş.Kılıçoğlu ve N.Araz, H.Devrim. Meydan Larousse (Cilt 2) (Meydan Yayınevi. İstanbul, 1969). s:65.

ve yüklendiği işlevlere göre, hayli toplu bir yapı gösterir⁶⁹

Kent özellikle doğal faktörlere bağlı olarak oluşumunda organik bir yapı gösterir. Çağlar öncesindeki ilk oluşumunda başlayan organik sistem, günümüze kadar ki tüm gelişmelerde aynı paralellikte devam etmiştir.

Kent tek merkezlidir. Merkez bölünmemiştir ve oldukça toplu bir yapı gösterir. Batıda Hisar ve doğuda Setbaşı Deresi merkezin bu yönlerde yayılımını engellemiştir⁷⁰.

Bursa formunu oluşturan diğer yönlendiriciler merkezin etrafında bütünleşen yapı alanlarıdır. Kentin % 70'ini oluşturan yapılanmalar odak noktaları olan meydanların etrafında organik olarak birleşmektedirler. Bursa'nın % 30'unu oluşturan yeşil alan ve boş alanlar ise çoğunlukla merkez bölgesinde olmak üzere bu yapı alanlarının arasına yine organik olarak (spontane) dağılmıştır. Aileler için büyük bir çekim gücü yaratan yeşil alanlar, özellikle konut alanlarının etrafında bulunmaktadır.

Kentte farklı konut dokuları yer yer birbiriyle çakışmaktadır. Pekçok farklı dokuyu içeren merkezde

A. 19.yy. konutları

B. Göçmen evleri

C. Apartmanlar

yer alır. Eski kent dokusu, koruma kararları tam anlamıyla uygulanmadığından yok olmak üzeredir. Izgara sistemdeki göçmen konut alanına, daha sonraki yıllarda apartmanlar yapılmıştır. Genellikle dar olan sokaklar, giriş-çıkış noktaları göz önüne alınmadığı için yer yer çıkmaz sokaklara dönüşmüş-

⁶⁹ Anadolu Yayıncılık A.Ş. Yurt Ansiklopedisi (Cilt 3), (Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982). s:1730.

⁷⁰ a.g.e., s:1730.

tür. Kentin kuzeyinde ise göçmen konutlarıyla gecekondu- lar iç içe girmiştir. Diğer konut alanlarından ayrılmış tek konut alanı yüksek gelir gruplarının apartmanlarıdır⁷¹.

(Bursa kentinin dokusunu ve organik formunu gösteren hava fotoğrafları Ek'tedir).

6.7. MEKANSAL BİÇİMLENİŞLER

Bursa kentinin ele alacağımız merkez bölgesini incelediğimiz zaman;

- a) Mekansal
- b) Sokak dokusu üzerine
- c) Tek yapı üzerine

biçimlenişlerden, ilki olan mekansal biçimleniş üzerine oluştugunu görüyoruz. Tüm merkez, Romalılar, Bizanslılar ve Osmanlılar zamanında yapılan kale (Hisar) etrafında gelişmiştir. Bu gelişme, ticaret merkezi, dinî merkez, sosyal merkez veya kültürel merkez gibi odak noktası oluşturan çeşitli mekanların birleşimiyle gerçekleşmiştir. Cadde, sokak ve alt bağlantı yolları bu mekanlara bağlanmaktadır.

Geleneksel merkez nitelikleri ağır basan Bursa'da, kent merkezi belli bir metropolitenleşme sürecine girmiştir⁷². Kentin çeşitli ilçelerden oluşumu gibi, merkezde çeşitli mekanların birleşiminden oluşmaktadır. Ana merkezi oluşturan mekanlar arasında;

- A- Ulu Camii ve Hanlar Bölgesi Meydanı (Ticari merkez)
- B- Yıldırım Külliyesi Meydanı
- C- Yeşil Külliye Meydanı
- D- Muradiye Külliyesi Meydanı
- E- Kültür Park meydanı (Rekreasyon Merkezi)

⁷¹ a.g.e., s:1731-1732.

⁷² a.g.e., s:1730.

sayabiliriz. Bu meydanlar merkez bölgesinin ana meydanlarını oluşturur. Tüm merkez, bu noktalardan birçok kolla dağılılarak gelişmektedir.

A. Ulu Camii ve Hanlar Bölgesi

Kent içinde insan toplayan yer, çarşı bölümü olduğundan, çarşının kentin en merkezi alanında oluşturulması kadar; kent topoğrafyasında insan hareketine en müsait alanın çarşı için seçilmesi Bursa çarşısında en belirgin olarak algılanan olgudur.

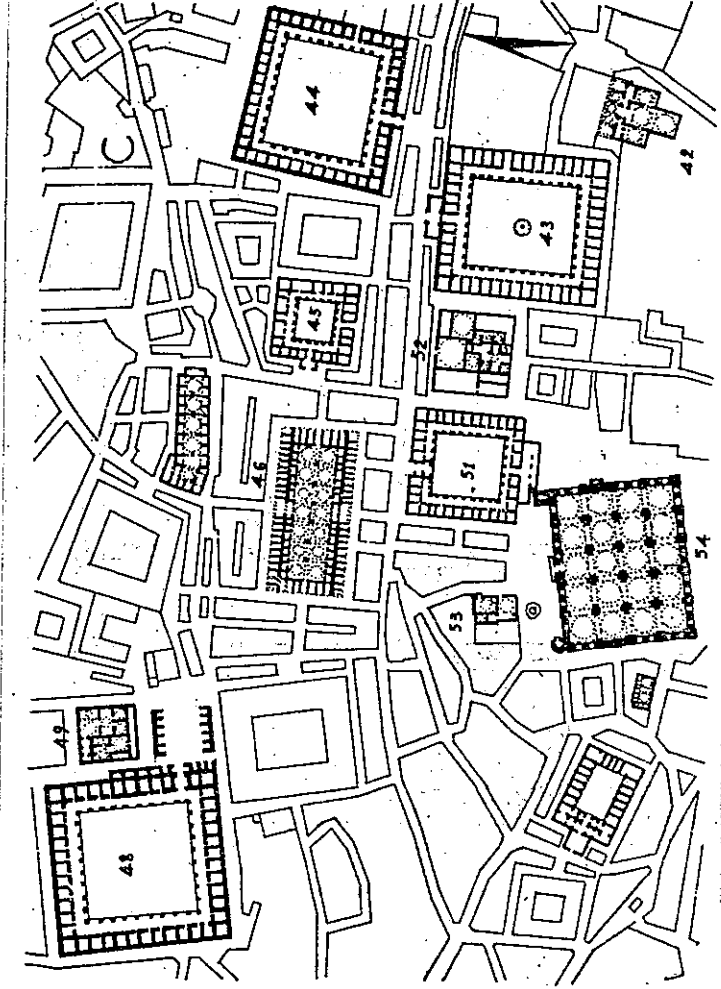
Çarşı tek aşamada biçim kazanmamıştır. Ama, çarşının, kentini merkezî bölümünde, sokaklarının üstü örtülü ve açık dükkanlar ile Bedesten ve hanlar grubundan meydana gelişi, hızlı sayılabilecek bir gelişme göstermiştir⁷³.

1. Ulu Camii
2. Orhan Camii ve hamamı
3. Koza Hanı
4. Geyve Hanı
5. Fidan hanı
6. Pirinç Hanı
7. Zeytin Hanı
8. Eski İpek Hanı
9. Bedesten
10. Emir Hanı

gibi çeşitli yapıların birleşmesinden oluşan bu meydana basamaklar, rampalar, geçitler, beklenmedik kuytuluklar, bitmez tükenmez ard arda çarşılar, dükkancı kalabalıkları, ilginç eşyalar vb. ilginç olaylarla karşılaşılabılır⁷⁴.

⁷³ M.Cezar. Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi (M.S.Ü. Yayını, No:9. Milli Eğitim Basımevi. İstanbul, 1985). s:58-61.

⁷⁴ S.Asımgil (Çev). Bursa Rehberi (B.Harrell. Redhouse Yayınevi. Birinci Baskı. İstanbul, 1980). s:12.

(Şekil 158)⁷⁵

Ulu Camii ve Hanlar Bölgesi Planı

B. Yıldırım Külliyesi

Bursa'nın Yıldırım semtinde ve Yıldırım tepesinde bulunan külliye⁷⁶;

1. Yıldırım Camii
2. Yıldırım Türbesi
3. Yıldırım Medresesi
4. Yıldırım Hamamı

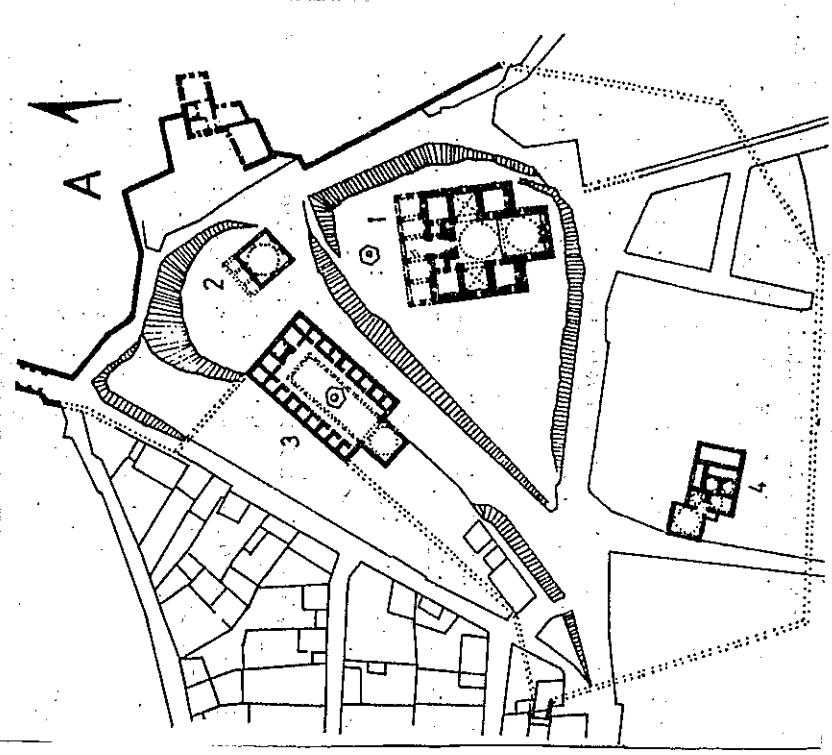
olmak üzere dört ana yapıdan oluşan bir meydana, ayrıca da-
rüşşifa (harap durumda), han, imaret, kasır, mutfak, hizmet
odaları ve ahır yapıları da vardır⁷⁷. Kurtuluş Cad. ile İn-
cirli Cad. arasında odak noktasında bulunan meydana, üçgen

⁷⁵ B.Yalman, Bursa (Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını. Ye-
nilik Basımevi. İstanbul, 1984). s:81.

⁷⁶ a.g.e., s:21.

⁷⁷ Anadolu Yayıncılık A.Ş. Yurt Ansiklopedisi (Cilt 3), (Anadolu
Yayıncılık. İstanbul, 1982). s:1766.

tipli mekan formunu andırmaktadır.

(Şekil 159)⁷⁸

Yıldırım Külliyesi

C. Yeşil Külliye

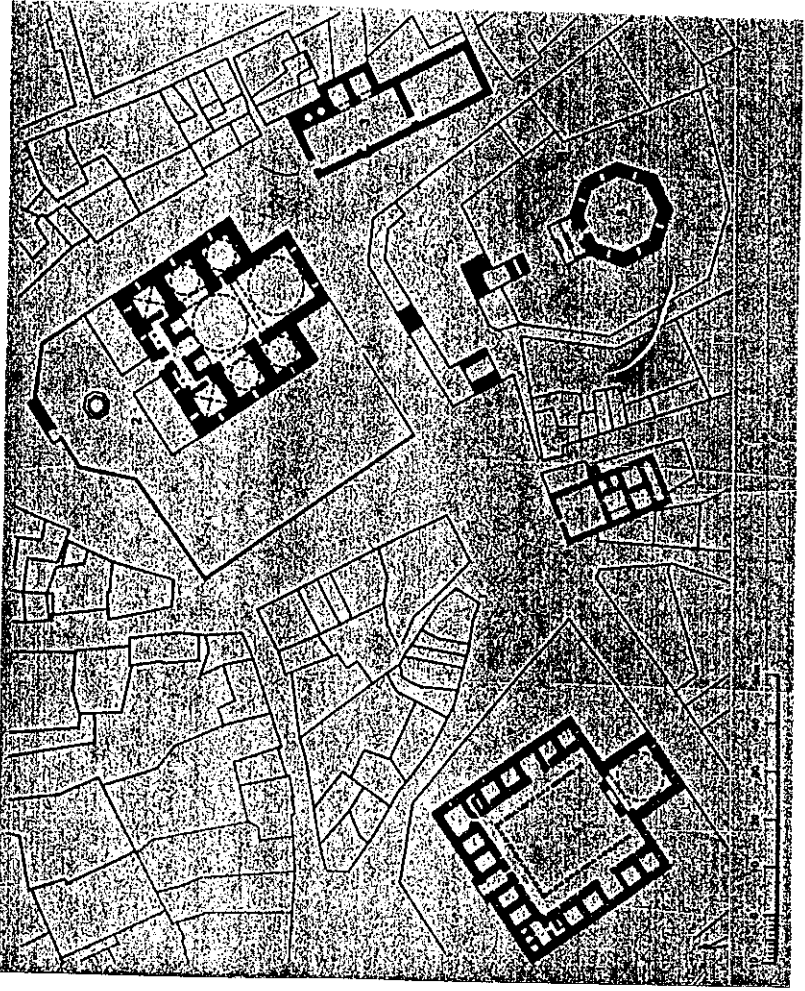
1419-1424 yılları arasında, Yeşil semtinde yapılmış olan meydan⁷⁹ ayrık nizamda bulunan birçok yapıım bütünleşme-siyle oluşmuştur.

1. Yeşil Cami
2. Yeşil Medrese
3. Yeşil Türbe

olarak üç ana yapıdan oluşan meydana imaret, han ve hamam da bulunmaktadır.

⁷⁸ B.Yalman. Bursa (Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını. Yenilik Basımevi. İstanbul, 1984). s:23.

⁷⁹ Anadolu Yayıncılık A.Ş. Yurt Ansiklopedisi (Cilt 3), (Anadolu Yayıncılık. İstanbul, 1982). s:1767.

(Şekil 160)⁸⁰

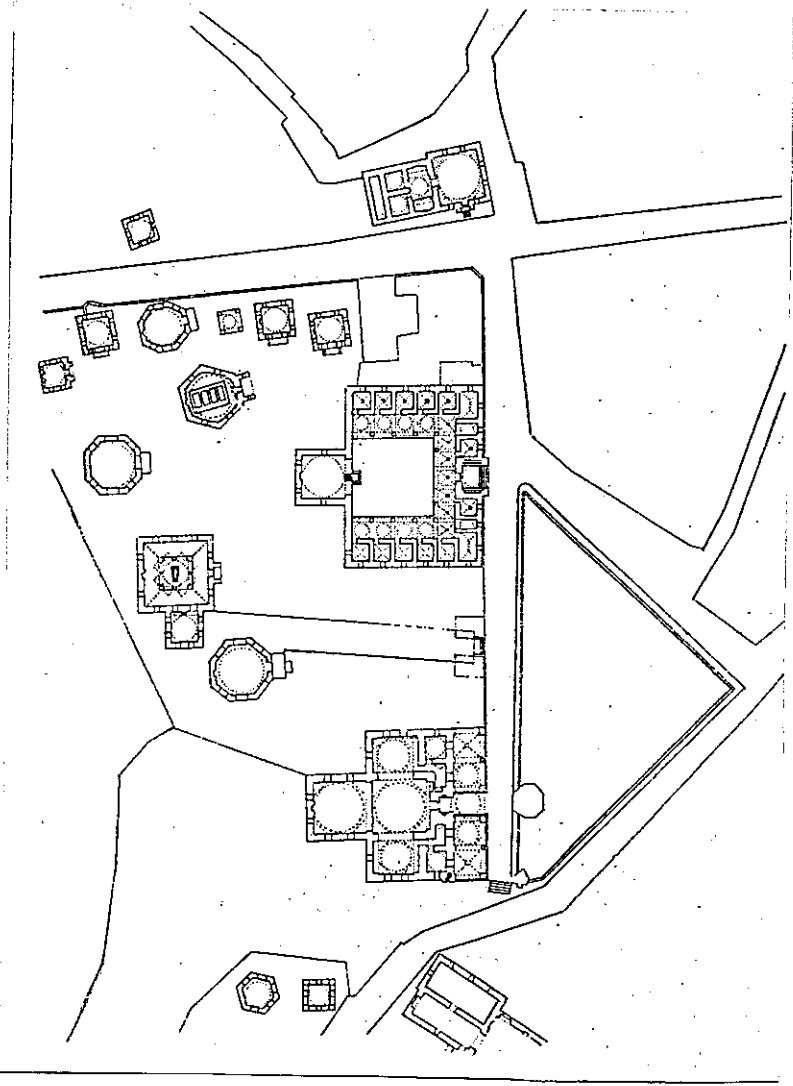
Yeşil Külliye

Yeşil caddesi üzerinde bulunan Yeşil Sokak, Yeşil Sokak ikiye bölme; bu açıdan mekanda belli bir form algılanamamaktadır.

D. Muradiye Külliyesi

Merkez ilçenin, Muradiye semtinde bulunan, 1426 yılında II. Murat Caminin yapımıyla oluşmaya başlayan meydan birçok tarihi eseri de bünyesinde bulundurmaktadır. 2 ana bina ve bunlara bağlı olarak oluşan 15 ayrı konumda algıladığımız meydan; kentin form kazanmasında gerek ölçek, gerekse konum bakımından önem taşımaktadır.

⁸⁰ M.Cezar. Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klâsik Dönem İmar Sistemi (M.S.Ü. Yayını, No:9. Milli Eğitim Basımevi. İstanbul, 1985). s:386.

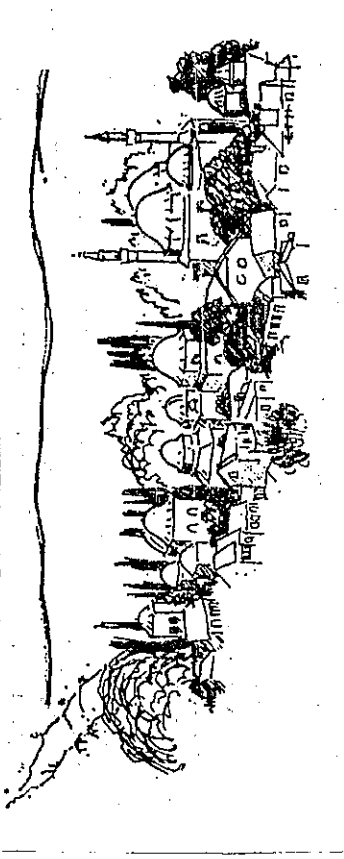
(Şekil 161)⁸¹

Muradiye Külliyesi

1. Muradiye (II.Murat) Camii
2. Muradiye Medresesi
3. Muradiye İmarethanesi
4. Muradiye Hamamı

olmak üzere 4 ana yapıdan, 13 tane de çeşitli zamanlarda ve çeşitli kişiler adına yapılmış (Şehzade Mustafa, Hüma Hatun, Gülşah Hatun Türbeleri vb.) yapıdan oluşan dörtgen formunu andıran mekan; aynı zamanda doğa ve yeşille de bütünleşerek peyzaj açısından da kente olumlu özellikler kazandırmaktadır.

⁸¹ B.Yalman. Bursa (Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını. Yenilik Basımevi. İstanbul, 1984). s:140.

(Şekil 162)⁸²

Muradiye Külliyesi Görünüşü

E. Kültür Parkı

Bursa'nın yeşil dokusunun büyük bir bölümünü oluşturan park, Çilimboz Çayı ile Çekirge Caddesinin arasında kalan bölgede yer almaktadır.

1. Arkeoloji Müzesi
2. Çelik Palas Oteli
3. Atatürk Köşkü ve Müzesi

gibi önemli tarihi bünyesinde toplayan parkta ayrıca insanlara hizmet vermek için lokanta ve çay bahçeleri ile, fıskiye-ler, banklar, havuzlar gibi çeşitli kentsele mobilyalar da mevcuttur⁸³.

⁸² S.Asıngıl (Çev). Bursa Rehberi (B.Harrell. Redhouse Yayınevi. Birinci Baskı. İstanbul, 1980). s:29.

⁸³ a.g.e., s:27.